

svezaka AELP-a, kako je obećano (v. str. XXVII). Možemo samo poželjeti bogat i plodan nastavak započetog pothvata.

Dodajmo još da je N. Radovich (inače autor dviju vrijednih tekstoloških studija iz hrvatskoglagoljske baštine) u Centro di Calcolo Sveučilišta u Padovi već prije statistički obradio kratice i ligature u misnom kanonu četiriju hrvatskoglagoljskih kodeksa, na što se ovdje posebno osvrćemo.

Josip Tandarić

NATALINO RADOVICH, *La codificazione del Canon Misae in quattro manoscritti glagolitici*. Euroasiatica. Folia philologica AION-SI SUPPLETA II: 5, 1973—1974, str. 1—25.

Prikazujemo ovu malu i vrijednu radnju Natalina Radovića, budući da je prvi put primijenjena metoda jedne egzaktne znanosti, metoda matematičke statističke obradbe grafijskih sistema na hrvatskoglagoljskim tekstovima.

U svoju studiju autor nas postepeno uvodi nakon informativnog sažetka o dosadašnjim naporima sa sada već klasičnim jezičnim, paleografskim i liturgijskim kriterijima (Jagić, Vajs, Hamm, Tadin). Vidi također ovo Slovo, str. 273—293.

Prof. Radović opravdano primjećuje da se nikada grafijski sistemi nisu sistematskije razmatrali kao eventualni vremenski pokazatelji starosti rukopisa, iako je poznato da su oni znakoviti osobito za mlađe tekstove zbog svoje sve veće složenosti. Autor je suprotstavio grafijske sisteme dvaju nedatiranih misala: Vat. III₄ i Ms. Canon lit. 172. Bodl. s dva datirana: Cod. slav. 8 — Novakov misal iz g. 1368. i Vat. III₅ iz g. 1441. Elementi grafijskog sistema su različite ligature i različiti tipovi kraćenica. Za uzorak analize uzeo je Kanon Mise. Ne slučajno. S lingvističkog gledišta Kanon Mise predstavlja isti izričaj, semantički gotovo nepromjenjiv. Precizna statistička analiza izvršena je u Elektronskom računskom centru sveučilišta u Padovi sa fotokopija mikrofilmoteke srednjovjekovnih tekstova Instituta za slav. filologiju u Napulju.

Analiza je otkrila varijabilni inventar i čestotu upotrijebljenih grafijskih znakova, a time i značajne razlike u kodifikaciji Kanona, tj. istog sadržaja u 4 navedena rukopisa. Da bi dobivene podatke što egzaktnije izrazio, autor se utekao pojmovlju i terminologiji suvremene teorije komunikacije. Na ovu teoriju nismo navikli istražujući starije hrvatske tekstove, premda od ove teorije sve češće polaze i statističkom metodom uspješno se koriste istraživači poljskih, ruskih i čeških starih rukopisa.

Teorija obavijesti ili komunikacijska teorija gleda u jeziku sredstvo informacije, priopćajni sistem kojim prenosimo neku poruku. Količinu informacije sadržane u poruci možemo mjeriti na osnovi statističkih podataka o okurenciji elemenata u njoj. U ovoj radnji mjerena je informacijska vrijednost grafijskih znakova. Prema utvrđenim matematičkim

formulama $H_{rel} = \frac{H_1}{H_m}$ autor je najprije izračunao relativnu informaciju

(H_{rel}), tj. količinu obavijesti sadržane u jednom komunikacijskom znaku, omjerom između stvarne (H_1) i maksimalne (H_m). Maksimalnu informaciju (H_m) ili entropiju dobivamo u idealnom slučaju tzv. ekviprobabilnosti elemenata, tj. kad bi se svi elementi sistema svaki sa svakim slobodno kombinirao i imao jednaku mogućnost pojavljivanja u sistemu. Informacija bi bila maksimalna, ali jezik bi se kao sistem destrukturirao, krenuo ka kaosu i postao neupotrebljiv. Stoga su jeziku svojstvena neekviprobabilna stanja, tj. elementi imaju različitu vjerojatnost pojavljivanja, a kombiniraju se po određenim pravilima specifičnim za svaki jezik. Oni nose stvarnu informaciju (H_1). Relativna informacija ima svoju komplementarnu veličinu u redundanciji (R). To je »višak« informacije, kojom se sistem osigurava od eventualnog nerazumijevanja u otežanim uvjetima transmisije poruke od pošiljaoca k primaocu. Jezik je sistem, a to znači uredenost, zakonitost. Zakonitost znači pretkazljivost jedinica, povećanje redundancije i smanjenje obavijesnosti. Obje veličine, entropija i redundancija inherentne su svim prirodnim jezicima.

»Mimohod« ovih dviju veličina autor je ilustrativno prikazao suprotstavivši ih u dva niza brojaka za svaki kodeks posebno:

	III ₄	1368	1441	Bodl.
H_{rel}	0,70320	0,69776	0,68104	0,64842
R	0,29680	0,30224	0,31896	0,35158

Entropija pada, redundancija raste.

Kvantitativne vrijednosti koje se odnose na inventar i čestotu ligatura i kraćenica u 4 ispitivana rukopisa osjetno su različite (str. 10—11 i Dodatak, 15—24). Brojke koje se odnose na Vat. III₄ gotovo su uvijek niže od brojaka dvaju datiranih misala, dok one koje se odnose na Bodl. gotovo su uvijek više. Iz ovoga autor oprezno zaključuje da je Vat. III₄ stariji od 1368. a Bodl. mlađi od 1441. Zaključak nije kategoričan, iako potvrđuje rezultate paleografske i liturgijske datacije istih kodeksa. Razumljiva je ova rezerviranost, jer autor ima na umu da rezultate treba vrednovati u okviru onih ograničenja koja je strukturalistički iznio prof. Hamm u vezi s paleografskim datiranjem: »Grafijski elementi mogu biti kriteriji za datiranje samo unutar svojih sistema, unutar svojih škola«, (J. Hamm, *Datiranje glagoljskih rukopisa*, Radovi Staroslavenskog instituta, knj. 1, str. 44). Ne mogu se, znači, usporediti po svojstvima koje dobivaju unutar svojih sistema.

Sagledana u ovakvom svjetlu, Radovićeve studija nije dala osobito poticajna rezultata za pokušaje da se dođe do čvršćih vremenskih međaša metodom statističke analize sastavnica graf. sustava. Ali i to je informacija! Čini nam se međutim, da je opipljiva korist ovoga rada skrivena u sporednoj temi. Naime, izazvan izrazitim kolebanjima u strukturalizaciji Kanona, pisac postavlja hipotezu o nejedinstvenosti hrvatske glagoljske tradicije u kojoj pretpostavlja barem dvije filijacije, što je po autorovu sudu suprotno dosada pretpostavljenom. Međutim, već je u

nekoliko navrata dokazala ove filijacije M. Pantelić na temelju jezičnog, paleografskog i tekstološkog ustrojstva hrv. glagoljskih misalskih tekstova 14. i 15. st. Spomenut ćemo npr. radnju: »Prvotisak glagoljskog misala iz 1483. prema misalu kneza Novaka iz 1368.« Račovi 6, 1967, 48—80, gdje autorica dokazuje dva središta: sjeverno i južno.

S ovoga gledišta, tj. (ne)jedinstvenosti hrvatske glagoljske tradicije autorov rad predstavlja dobrodošao doprinos cjelovitoj slici te naše tradicije.

Na kraju složili bismo se da je metoda primijenjena u ovoj radnji sasvim prikladna (i poželjna) za egzaktna istraživanja grafijskih sistema u hrvatskoglagoljskim tekstovima uopće.

Ksenija Režić

JERKO FUČAK, *Šest stoljeća hrvatskoga lektionara u sklopu jedanaest stoljeća hrvatskoga glagoljaštva*. *Analecta croatica christiana*, sv. VIII. Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1975, str. 391 + 32.

Proučavanje povijesti hrvatskoga lektionara nije u znanosti novo; ono ima razmjerno vrlo bogatu tradiciju. S tim su proučavanjem povezana poznata slavistička imena (Leskien, Jagić, Maretić, Rešetar, Fancev), no kako su mnoga pitanja još uvijek ostala otvorena, a pogotovo još se uvijek očekuje sintetičan prikaz i obrada toga problema, razumljivo je da se svaki novi rad s toga područja očekuje s velikim zanimanjem. Nije stoga neobično što je knjiga dr. Jerka Fućka, docenta pri katedri Novoga zavjeta na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, sada kad je napokon izašla dočekana kao djelo koje bi imalo dati odgovor na mnoga pitanja, to više što se već dulje vremena nije pojavio pokušaj u kom bi se problematika vezana uz lektionar na hrvatskom jeziku cjelovitije zahvatila, izuzev dakako vrijednu monografiju prof. J. Schütza o Leipziškom evanđelistaru (usp. Slovo 14/1964, 147—154).

Knjiga dr. Jerka Fućka sadrži bogatu bibliografiju (vrela i literaturu, 7—35), predgovor (37—43) u kom autor iznosi namjenu svoga rada: »dati što potpuniji povijestan pregled hrvatskih lektionara, njihovih značajki i problematike u vezi s njima« (41). U predgovoru najavljuje također da će obraditi i cjelovite prijevode Biblije ili pojedinih njezinih dijelova, a isto tako i liturgijske prijevode (obrednike, oficije i dr.). Djelo je podijeljeno na tri glavna dijela: 1. *Lektionari i bogoslužni jezik* (45—74), 2. *Tisuću i sto godina staroslavenskog bogoslužja* (75—196), 3. *Šest stoljeća hrvatskog lektionara* (199—345). Slijede za tim: *Zaključak* (347—364), *Sažetak* (na njemačkom jeziku, 365—368) i *Kazala* (369—383); na finijem papiru dodano je na kraju knjige 16 listova priloga (reprodukcije pojedinih stranica lektionara, misala i dr.).

Prvi je dio zapravo uvodno poglavlje u cijelu knjigu. U najopćenitijim crtama obrađen je lektionar kao liturgijska knjiga, od njegova početka do potpunog uklapanja (pa onda i nestajanja) u missale plenum.